

Átrajzolódó arcélek között

ZALÁN TIBORRAL BESZÉLGET VIRÁG ZOLTÁN*

A műnemek és műfajok közötti szabad vándorlás, amely rangos pályáived, gazdag életműved feltűnő jellemzője, az (út)irányok sokaságára hívja fel a figyelmet. Alkotásaid évtizedek óta töretlenül aknázzák ki a bejárt terek, megtett távolságok epizódszerűségéből folyamatosságot építő poétikai eljárásmod húzóerejét. Soha nem vonzott a megtelepedés békés, spórolós nyugalma?

Ha most az időt akarnám húzni, akkor azt mondanám, rettentő zavarban vagyok, s ez így is van. Az ember olyankor van zavarban, mikor például Szegeden szerepel, mert amint a vonatról leszálok, megrohannak az emlékeim, jó és rossz emlékeim, az embernek pedig összeszorul a gyomra, a szíve, amikor visszatér oda, ahol valaha élt és élni akart. Mindenfélét csinállok, tehát mind a három műnemben dolgozom, ráadásul a hetvenes évektől ugye végiggyalogoltam az összes izmusát, az összes irányzatát a magyar irodalomnak. Ilia Mihály, aki nekem az elindító, az etalonom volt és azóta is az maradt, mondta annak idején, hogy nagyon sokféle dogot csinál maga, csináljon egyféle dolgot. Egyféle dolgot csináljon a költő, és akkor az jó. Én megpróbáltam egyféle dolgot csinálni, de nem tudtam egyféle dolgot csinálni, mert én unom, ha ugyanazt csinálom, ha csinálom saját magamat. Úgy indultam, mint a Nagy László-i hagyományok, a Juhász Ferenc-i hagyományok örököse. Így is jelent meg az első kötetem, és akkor Baka Pistával ezt a fajta irányt még szeretttük, legalábbis érintkezésben voltunk vele. De én hűtlen alkat vagyok, és ezt nagyon hamar meguntam.

Nem esztétikai kifogásaim voltak akkoriban, hanem egyszerűen csak mechanikussá vált az a fajta verskészítés, ami azt az időszakot jellemezte, és akkor belefogtam egy avantgárd szövegkezelésbe, ami nagyon izgalmas volt, mert részben akkoriban még nem szívesen közölték az avantgárd szövegeket, részben nem nagyon lehetett hozzájutni a mintaadó kortárs avantgárd dolgokhoz. Amikorra az avantgardisták megszerettek, a *Magyar Műhely* meg a többiek, mire megírtam azokat a hosszú, nagy énekeket meg a rövidebb verseket, sőt a képverseket is penzumszerűen megcsináltam, szóval, mindent megcsináltam, ami érdekelt, egyszerre azt éreztem, ugyanoda érkeztem, mint az előző időszakban, hogy ezt az egész modernséget is nagyon kezdem unni, ez is olyan, hogy ha előszedek egy papírt, akkor fél óra múlva biztosan megcsinálok egy elfogadható képverset, aminek nem sok értelme van; és akkor odébbálltam. De ezek úgy párhuzamosan zajlottak, tehát írtam ezeket az avantgárd verseket, s feltámadt bennem az érzés, hogy most én ilyen másmilyen, új érzékeny, kis szomorú szerelmes verseket írok, amiket nyilván egy avantgárd a lelke mélyén szégyell. Jött ez a korszakom, és mire megírtam a vágyott akvarell-ciklust, a kritika pedig egyértelműen nagyon jól jelzett vissza, akkor éreztem, hogy ez nem fog mű-

* Elhangzott a szegedi Olasz Kulturális Központban 2006. április 3-án.

ködni, mert ez is dögunalmas valahol, ez a szomorú, izé, elégikus hang. Voltak matricák is, tehát nagyon büszke voltam magamra, hogy milyeneket írnak rólam, ám onnan is odébbálltam, megpróbáltam tárgyiasítani, távolságtartóbban kezelni az élményt, megpróbáltam a személyemet eltüntetni a versből.

Hála Istennek, jött egy olyan időszak, valamikor a kilencvenes évek táján, amikor úgy fölkavarodott minden az irodalomban, és előzőnlötték az irodalmat meg a művészetet mindenféle emberek, én azt gondoltam, ez az a pillanat, amikor ki tudok tűnni ebből az egészből, hát kimentem, kimentem. Visszahúzódtam Óbudán, kiléptem mindenféle irodalmi szervezetből és szerveződésemből, mindenhonnan, el is hallgattam egy darabig, akkor az olyan rendben volt. Akkor jöttem rá, hogy nagyon gyorsan ment ez az egész, ami addig volt, túl gyorsan ment, túl átgondolatlanul szaladt velem a szekér. És elkezdődött egy második időszak. Most már csak azt csinálom, amit akarok, amit szeretek, egyáltalán nem érdekel, hogy mi mihez tartozik, ki kihez tartozik, mit és kit hova sorolnak. Annak örülök legjobban, ha nem tudják besorolni azt, amit csinállok. Vélhetően ez a kötetem vagy a következő kötetem olyan jellegű, hogy nem nagyon lehet ide-oda rakosgatni. Ez az enyém, rajta van valamilyen bélyeg, régen szeretettel és örömmel hajtogattam, az a jó költészet, amin nagy egyéniségnek a kézjegye van. Mondhattam, mert fiatal voltam, ma már nem merek ilyet mondani, de máig vallom azt, hogy az alkotáshoz kell egy erős egyéniség és kell valamilyen tehetség, de ennek a mértékét nyilvánvalóan nem én fogom megítélni az én esetemben.

Ez a nyughatatlanság nem volt bennem egy ideig a műnemekkel szemben. Írtam szépen a verseimet, nagyon meg is voltam elégedve magammal. Írtam egy-két novellát, ami magyar folyóirat-szerkesztőknél egyöntetű sikertelenséget aratott, bár megjelentették őket. Az egyik a *Kék delfin*, a *Blue Dolphin* volt, amit Alexa Károly szerkesztőként megjelentetett a *Mozgó Világban*, de a megjelenésig ötször gyalázott porba érte, hogy ez a mi-féle meleg-történet vagy milyenmi (hetvenes éve vége van még csak), öregem, hányok tőle, hányok a nyelvedtől, hányok mindentől, de azért megjelentette. És az *Alföldben* jelent meg még egy rövidebb novellám akkortájt, aminek az a címe, hogy *A tank-típusú nő*, abban meg egy férfi, akinek modellszép felesége van, beleszeret egy hatalmas, nagydarabtestű nőbe, s azt szereti benne, hogy olyan, mint a tank. Otthagya a feleségét, és másnap reggel holtan találják egy szobában, szétlapítva, laposan, mint egy papundekli-papírt, színes szalagokként szét vannak szóródva a szobában a belei, mondja is a szemlélő rendőr, ez olyan, mintha átment volna egy harckocsi rajta, mire a nő azt mondja, nem, nem, ez tank volt. Ez persze jobban le van írva, és bár az *Alföld* sem szerette, megjelentette, de éreztem, hogy novellistiként nekem nem nagyon áll a zászló.

Páskándi Géza, akivel éveken át ültem egy szobában a *Kortárs* szerkesztőségében, azt mondta egyszer, harminc cigaretta között, hogy figyelj ide, miért nem írsz te drámát? Abban van az üzlet. Mert mindig rosszul éltem, akkor is. Hol munkanélküli voltam, hol meg félszerkesztői fizetéseket kaptam. Abban van a pénz, a drámában, ezt mondta. Nyomban elkezdtem drámákat írni. Csak az áldott Géza azt nem mondta, hogy a drámában csak akkor van nagy pénz, ha nagyszínháznak írsz. Tehát, ha nagy a nézőtér, akkor csörög a kaszárnyában a részed, vígan meg tudsz belőle élni. De én csak két-három szereplős darabokat írtam, és ezekből sem tudtam megélni, természetesen. Telt az idő, múlt az idő, lassan előadták ezeket a drámákat, a közönség szerette is őket, s ilyenkor a gépszíj úgy elkapja az

embert, hogy már nincs visszaút. Kértek drámákat, írtam drámákat, most is tulajdonképpen csak akkor írok drámát, hogyha kérnek. Színházban dolgozom, színházi emberekkel tartok kapcsolatot, tehát előbb-utóbb kérnek. Arra már rájöttem, ha gyerekdarabot írok nagyszínházba, az sokkal jobban fizet, mint ha kis darabot írok entellektüel környezetnek, hatvan férőhelyes pincébe. De okosabb ettől nem lettem, mert természetesen továbbra is kis darabokat írok hatvan férőhelyes pincékbe, ha írok...

Később jött a regény, aminek többen ismerik talán a történetét, ennek létrejötté tulajdonképpen a *Harmadkor*hoz fűződik. Pesten éltem már ekkor, és Szegeden éppen próbálgatták a fogaikat a későbbi remek szerkesztők és írók, a Darvasi, a Csuhai, a Takács, megkerestek egyetemistaként, hogy csináljanak egy interjút velem, én nagyon büszke voltam rá, hogy Szeged engem nem felejtett el, elősoroltam nekik az ígét, hirdettem, a végén azonban fölítették a nagy kérdést, hogy min dolgozom. Ezt a kérdést költőnek nem lehet feltenni, mert min dolgozol, hát verset írok, az nem munka, azon nem dolgozik ez ember a közhiedelem és -elvárás szerint, így azt mondtam, hogy regényt írok. Mert ugye, az valami. Nyomban rákérdeztek a címére, mondtam, hogy *Papírváros*. Jó, ez elhangzott, el is felejtettem a dolgot, mígnem valami szövegben, ami rólam szólt, az van írva rólam, hogy vadul dolgozom a *Papírváros* kéziratán. Természetesen, erre hamarosan rákérdeztek máshol, és folyamatosan kérdeztek kilenc évig, én pedig folyamatosan hazudtam, hogy dolgozom rajta.

Kilenc év után fogtam hozzá a megíráshoz, meg is írtam egy részt, aztán eltelt majd egy év, mikor a szöveg megjelent a *Jelenkor*ban. Úgy gondoltam, ezzel kielégítettem regényírói érdeklődésemet és hajlamomat, de mert újból rákérdeztek, és a sorsom úgy hozta, hogy épp a trópusokon voltam, de ott nem tudtam mit kezdeni magammal, megírtam még egy részét a könyvnek. Akkor erre adtak egy Kortárs-díjat, ami az év prózai teljesítményét volt hivatott kijelölni; s egy költőnek prózadíjat kapni egy folyóirattól... hát úgy vittem haza, mint a Nobel-díjat, az utcán mutogattam az embereknek. Ha már van két rész, akkor legyen belőle könyv, s lett a könyv. Ha már megírtam a könyvet, botosinálta regényíró, eredendően lírikus figura, és el is olvastam az egészet, rá kellett jönnöm, hogy nem szerkesztettem meg úgy, ahogy a prózaírók megszerkesztik a regényeiket, hogy még én sem tudom, minek a szimbóluma a *Papírváros*, az olvasó meg végképp nem tudhatja, hogy mit olvas. Ráadásul, a szerző azt sem tudta biztosan, történt-e már valami a hősével, se a hőse nem tudja, történt-e valami vele, sőt az olvasó sem tudja, haladt-e valahova a történet – és hogy kivédjem ezt a rettentőnek ígérkező malórt, ráírtam a hátsó borítóra, hogy ez egy ötrészes mű lesz. Arra gondoltam, öt rész alatt az ember csak körüljárja a saját problémáját, és hazugságaink valahol célba érnek. Aztán megint kihagytam két-három évet, egy sor nem íródott a regényben, még az sem nagyon érdekelt, hogy közben a kiadó bejelentette, már az első kötetre rákövetkező évben, hogy megjelenik a Könyvhétre a *Papírváros* kettő. Nagyon lelkesen nem írtam, de híreszteltem, vázlataim vannak, meg azt, hogy elő van készítve minden; végül nem volt mit tenni, újra belekaptam a dologba. Megjelent a második kötet is, ez is jó kritikai fogadtatásban részesült, az olvasók is szerették – ennek ellenére a harmadik könyvből csak egy oldalnyi van eddig, az is tavaly született, itt Szegeden, egy táncdarabomat mutatták be, három napot időztem egy szállodában, ott írtam egy oldalt, ezt fogom folytatni, nem tudom, mikor, csak azt, hogy megint évek teltek el az előző kötet megjelenése óta. Tehát itt tartok.

Legutóbbi köteted (Szállás rossz ágyon, Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2006) nyitóverse emlékezetes pillanatokot idéz, finom, jó szándékú intelmeket: „olvasson többet/ és keressen magának/ nevet amit a mű fölé rak”. Milyen mérleg vonható e mondatok fényében?

Az elmondottakból ez a név dolog jött be tutira... hogy nevet kerestem magamnak. Mert ugye, Ilia Mihály, a *Tiszatáj* főszerkesztője, hetvennégyet írunk, addig nem jelentette meg a verseimet, amíg tetszetősebb nevet nem tudtam a vers fölé írni, mint amivel akkor rendelkeztem. Azzal érvelt, az ember nevét a vers fölé írják és nem alá, már a névvel elindul valami az olvasatban, és nem mindegy, hogy milyennel – evvel egyetértek azóta is. Nem mesélem el, milyen kalandos úton szereztem én magamnak nevet, de a *Tiszatáj* szerkesztősége akkor igen jól el volt látva fiatal munkaerővel, titkárnő satöbbi, tehát volt, aki a segítségemre lehetett, hogy haladjak a névkereséssel. A másik az bonyolultabb kérdés, az a „hogyan olvasson többet”. Ezt is Ilia Mihály mondta, természetesen. Ami azt jelentette számomra, hogy olvastam, mint az állat. Olvastam én mindent, ami nem érdekelt, azt is, filozófiát minden mennyiségben, meg elolvastam a természettudományi kislexikont elejétől a végéig. Nem hülyéskedek, elejétől a végéig elolvastam, negyedét sem értettem annak, amit elolvasok, de úgy éreztem, át kell magam verni rajta.

Eloolvastam Husserlt, Russellt, mindent, átrágtam Ingardent, Hartmannt, Bahtyint, olvastam, mint a güzü. Valószínű, hasznát vettem mindennek, csak konkrétan nem tudom már, mennyit rontottak vagy javítottak rajtam ezek az olvasmányok. Tény az, hogy most leendő színészeket is tanítok, és az akkori intelmet átadom nekik, mert azt mondom mindig, egy színész lehet buta, egy színész lehet tehetségtelen, de színész műveletlen nem lehet. Azt gondolom, egy író vagy egy költő se legyen túlságosan műveletlen vagy buta, de hogy aztán ötven év alatt sikerült-e annyit fölszívnom, hogy ezt elmondhassam magamról, ebben nem vagyok biztos. Az külön szerencsés együttállás volt, ha már Iliát emlegetjük, hogy amikor ő volt hetvenéves, akkor voltam én ötven, ezt másoktól kellett megtudnom, tehát azt, hogy húsz év különbséggel haladunk az időben; innentől a saját születésnapom is úgy rezgettette a lelkemet, mint az Iliáé.

A formaérzékenység, a komponálástechnika, a ritmikai kidolgozottság bravúrrjai sokszor a szabályok játéka közbeni módosulásával/módosításával járnak műveidben. E játzmák ugyanakkor igen komolyak, a mindennapi élet apokaliptikáját, a hétköznapi szükségállapotának sorozatait értelmezik döbbenetes erővel, a nagyon személyes sík előtérbe állításával.

Kezdjük hátulról, vannak különböző alkatú költők, s én olyan alkatú költő vagyok, aki ha megfeszül se tudja magát eltüntetni teljes mértékben a szövegből. Tettem én erre már kísérleteket, ám úgy van bevésve az én versanyagaimba a személyiségem, hogy semmilyen mosószerrel vagy tisztítószerrel, semmivel sem lehet kitakarítani azokból. Ez az egyik. Tehát, a személyesnek tűnő személyesség, a nyíltsággént kezelt valami, ami a versekből átjön, egyszerűen abból eredeztethető, hogy nem tudok olyan távol kerülni a saját szövegeimtől, amilyen távol lehetne, szeretnék, esetleg kellene. Az is lehet, engem nem is érdekel a szöveg – úgy önmagában. És ezzel tudok közelíteni a másik részéhez a kérdésednek, hogy a költő, végül is, mint minden szakember, legjobb, ha megtanulja a szakmáját. Azt gondolom, én megtanultam a szakmámat, és ehhez jó mestereket választottam, s miután megtanultam a szakmámat, úgy látom, játszhatok azzal, amit megtanultam, tehát összekeverhetem, akár egy versen belül keverhetem össze mindazt, ami rám ragadt, vagy mind-

azt, amit tudok. Azért is örülök, hogy volt egy nagy avantgárd korszakom, mert rendkívüli módon tud hatni és működni a kötött verseimben is az avantgárd anyagkezelés, illetve az avantgárd fordulatoknak a használata, versbe-emelése.

Van egy régi kategóriám: a radikális eklektika. Amikor védekezésre kényszerültem, mert ugye mindig is pontosan erről volt szó, hogy milyen állapot a vers, az a vers, amit én írok, púpja van meg oroslánpofája meg három lába, és mit tudom én, a farka helyén van a tőgye, vagy mije, a szarva, nos, akkor találtam ki a radikális eklektika-fogalmat, némi-képp a magam mentésére, mentségére. Hadd legyen egy olyan alkotási mód, amikor nem kell tisztán hexameteret írni, nem kell tisztán szonetteket írni, hanem az ember úgy írja, ahogy jónak látja, amit. A képzőművészetben akkorra már régen lezajlottak ezek a folyamatok. Egy vászonra vagy egy faldarabra azt tett föl a festő, amit akart, és olyan elemeket helyezett egymás mellé a szobrász, amelyet szándékozott, csak a költészetben voltak (s talán vannak ma is) skrupulusok, hogy ha valami elindul klasszicizáló stílusban, akkor klasszicizáló stílusban kell annak maradnia. Ahogy én nem vagyok hajlandó konzekvensen építeni a saját művemet, érte ezen azt, hogy bizonyos hangokat megütni és azután azokat kitarítani akár éveken keresztül, ugyanúgy egy-egy versben sem vagyok hajlandó egyetlen hangnak a kitarására. Inkább kísérletezgetek, megfordítom a verset, megcsinálom száz variánsát.

Erre egy példa. Van egy olyan szétszerkesztett szonettkoszorúm, amit akkor fejeztem be éppen, amikor Huzella Péter zenészbaráttal egy torontói fellépésre utaztunk Chicagóból. Neki egyáltalán nem jelentett semmit a szonettkoszorú, mint olyan, kérte is, magyarázzam meg, mi a fene az pontosan. Amikor nagy nehezen elmagyaráztam, akkor a zenész-agyával azt kifogásolta, miért csak az első sorok vannak kitüntetett helyzetben. Mi van a második sorokkal? Rádöbbsentem, hogy tényleg, ez nagyon nagy igazságtalanság, s egyáltalán nem szép dolog. Úgy szedtem szét azt a tizenöt verset, tizenöt szonettet, hogy a második sorokból is csináltam egy verset, a harmadik sorokból is csináltam, hát igen érdekes lett. Engem nagyon izgat az ilyesmi, nagyon izgat, mit lehet kezdeni a szöveggel magával, tehát, hogy közben ne illanjon el az, amit, akit én beleraktam magamból, akit szerettem volna belerakni, vagy ahogy bele akartam rakni éppen magamat. Szeretek kísérletezgetni, jóllehet most éppen ilyen klasszicizáló ügyekbe másztam bele az utóbbi időben, bár ezek is tele vannak kísérletekkel.

Azt mondom tehát, hogy megengedem magamnak azt, hogy összevissza legyek. Mondhatják, ez teljes zűrzavar, nekem van egy saját rendem, saját logikám, viszont nem kell az olvasónak a logikát megkeresnie, mert ezzel az olvasót nem akarnám terhelni, ugyanakkor azt gondolom, az ember csak úgy írhat, ahogy belülről diktálja magának; énnekem most ilyen diktálásom van harminc, ötven éve.

A tempózásról, hangkitartásról és az elkalandozásról jutott eszembe, hogy a térképzetek variabilitása, az állandó mozgás, az utazás és utaztatás metaforái a szűkebb és tágabb körű otthon alapvető értékeire utalnak szövegeidben. A szülőfölded, a fontos városok meg a gyakran látogatott külföldi színhelyek a bensőséges és idegen környezet állandó témává, önálló alakzattá emelése révén rétegződnek egymásra, válnak az identitásépítés részévé, legyen szó versről, prózáról, színdarabról.

Egy kis községben nőttem fel, Abonyban, nekem ez hely sokáig meghatározó élményem volt, az összes tájam, vagy ha a tájra gondoltam, tájat írtam, oda köthető volt. Festőnek

indultam, s noha rajzolni tudtam, a színeket nem tudtam kellően működtetni, emiatt váltam ilyen szárnysegetté, hogy íróként fejezem be. A festők is, valószínűleg, monománul mindig ugyanazt a belső tájat festik meg. Az én belső tájam az abonyi táj, a téglagyár környéke, a csavargások, a tó, a víz, a nád, a temető. Egy temető mellett laktunk, tudjuk, ez már Adynál is elég sok gondot okozott, s én szépen, sorban, nem tudatosan persze, sorban haladtam az identitásépítésnek, az identitásvesztésnek a vonalán.

Első generációs értelmiségiként elmentem először Nagykovácsra a gimnáziumba. Nagykovács Abonyhoz képest már egy nagyobb város volt, hozzá kellett szoknom ahhoz, hogy tágasabb, aztán eljöttem Szegedre, ami egy Nagykovácsnál is nagyobb város, magyarországi méretekből nézve egyenesen nagyváros, először persze zavarba jöttem Szegedtől, amikor pedig Pestre kerültem, akkor már teljesen zűrzavaros és idegen lett számomra az élet. Szegeden már ismertek, elismertek, annyit már elértem akkorra, mire el kellett mennem, hogy tudták, ki vagyok, írtam és ittam a verseket, és ez egyetemista körökben érdekes volt talán, remélem, most sem érdektelen. Pesten a kutya sem ismert. És ez borzasztó, borzasztó élmény volt. Rakódott a Pest-élményre Európa, aztán jött Amerika, Kelet-, Nyugat-, Észak-, Dél-, és Puerto Rico. Ezeket összerakni nagyon nehéz játék, részben az ember posztem-léte okán, részben a helyszínenkénti idegenség állandósuló megélése miatt. Már Abonyban sem vagyok otthon, összevesztem a polgármesterrel meg az egész bandájával, tehát ha édesanyámhoz hazamegyek Abonyba, megkerülöm a községet, nem megyek át rajta, van egy kerülőút, belövöm magam kintről, a temető felől. Azaz, most már ott sincsen otthon az anyám házában kívül.

Egy darabig Szolnokot vallottam szülővárosomnak, de nagyon csúnya hely. A helyszínek a munkáimban, ha megfigyelik, mindig valamiféle idegenséget árasztanak. Aki valahova elkerül, az ott el is pusztul nálam, legalábbis a drámákban – könyörtelenül elpusztul. Az utóbbi idők verseibe is, ha úgynevezett tájélmény kerül, az már nem az az otthon világ, ami régen lehetett, nincs az a harmónia, ami például a korábbi könyvek idején még megvolt, amikor még (talán) annyira egyértelmű volt minden: disznóvágások, darvak meg nem tudom micsodák. Nos, ma már nincs ilyen, ma már számomra idegen a táj is.

A beidegződött társadalmi és kulturális struktúrák kétségbevonásával, mindhárom műnemben alkotva, sorra térképezted és térképezted fel a hagyomány, valamint a közösségi hányattatások, személyes megpróbáltatások szövevényes dimenzióit. A nagy témákat, nemes érzéseket bekebelező, majd kikezdő és leépítő szintaxis a groteszk minőségek állandósított közreműködésével leginkább az ironikusan uralt ironia irányába mozdul el, amit újabb alkotásaidban az átiratok, hangkölcsonzések, maszkcserek fokoznak fel különleges erővel.

Amikor elindultam, abban a korban éltem, amikor a költészetnek volt valami önmagán kívül található, kereshető, felvállalható hivatása, vagy létezett valami feladata, valami célja. Akkor még nagyon fontosnak tartottam azt, hogy az ember részt vegyen a társadalom életében verssel, magatartással, versmagatartással. Először Amerikában vettem észre, az első amerikai utam során, hogy éktelenül ki van velem baszva. Éktelenül ki van velem baszva, mert én itt nagyon boldogan és konzekvensen képviselek egy népet, egy országot, egy hagyományt, egy nem tudom micsodát, elmegyek Amerikába, és ott azt látom, az emberek irtózatosan jól élnek, miközben nem képviselnek semmit, ez a nem-népképviselő nem esik nehezükre, és ebből senkinek sincs semmi baja. Hogy is van ez? Miért kötelessé-

gem nekem rosszul élni és szomorúnak lenni, miért kötelességem állandó harcban állni valakikkel, miért kötelességem nekem állandóan a hagyományt vinni, amikor anélkül is lehetne mondjuk két boldog napot élni, mint ahogy egy amerikai sok ezret megél? Miért van az, ha egy amerikai fölvesz egy lila inget, egy sárga nadrágot, egy vakító zöld cipőt, hozzá egy vörös szalagot, akkor sem érzi úgy, hogy az utcán bárki is meg fogja szólni, mennyire ízléstelen? Mindenki le van szarva, mondja, és boldog (ezt szoktuk mi tévesen együgyűségnek, igénytelenségnek hívni, ha róluk beszélünk), bezzeg mi görcsösen felelünk meg minden nap egymásnak, görcsösen felelünk meg a múltunknak, görcsösen felelünk meg a jelenünknek, s az utóbbi pár év vagy évtized arról győzött meg, mintha minden hiába lett volna. Mintha minden erőfeszítés, az egész küzdelem, szenvedés, kínlódás a kukába elsdördölt volna, elvitték, kidobták, kifordították, és valahol bezúzták. Ugyanakkor az ember nem tud csak ironizálva visszatekinteni erre az időszakára, amikor – fogalmazunk jóhiszeműen – át volt verve, mert nem lehetett másként. És az ember a fölött is ironizál, hogy azért szüksége van valamire. Azt hiszem, az ember alapvetően jó, akar valamit a világtól, az élettől és a másiktól, mindösszesen azonban arra is rá kell jönnie, hogy ez hamis dolog, majdnem azt mondtam, hogy önző, az a jóság is, a tisztesség is, a segítségadás is, meg a segítő szándék is.

Azok a belső tartalmak, azok a szándékok, amelyek fontosak voltak és sokáig építették ezt a világot, amit én képviselek, azok számomra rendkívül problematikussá váltak. Magamat mosolygom meg, amikor ezekkel próbálok szembesülni, amikor ezeket próbálok alkalmazni, amikor a mindennapi életben hülyének néznek sorozatban. Amikor társadalmi szinten hülyének néznek és minden szinten hülyének néznek, akkor nem tudok már mást csinálni, minthogy saját magam reflektálok a saját ostobaságomra, s azt mondom, igen, ez így van. Vagy csinálsz valamit, de hát mit csinálsz, vagy pedig akkor ne vedd magadra. Innen vannak ezek a rossz játékok.

A szexus színrevitele, a test örömmünnepeinek közvetítése, a társas viszonyok, a vágyképzetek működtetése, kimerítő jelenetezése sohasem leegyszerűsítő módon, események, interkurzusok tényközlő ismertetésével oldódik meg munkáidban, hanem mindig az egyéni viszontagságok, testi vonzalmak és a szerelem fiktív átformálásával. Hatalmas ív, amely az antik tradíciótól indulva a szexualitás nagy utópiájának technológiai, atlétikai és neurotikus materializálódásáig vezet.

Sajnos, rengeteg minden, hívjuk mítosznak, nevezzük legendának, ragadt rám az idők során, amik alól nem tudok kiszabadulni. Többek között állandó toposz velem kapcsolatban a nő, a bor, az éjszaka, a whisky és a vörösbor, tehát a lump, a korhely élet. Ha az emberről legendát képeznek, akkor természetesen hagyja. Miért ne hagyná? Sokkal jobb, mintha semmit sem akarnának hozzá rakni, semmit sem mondanának róla. Hogy mennyi alapja van ezeknek, azt én nem tudom pontosan megmondani, de azt hiszem az, hogy itt a szexualitásról évtizedeken keresztül nem lehetett beszélni, nem csak az én csőrömet piszkálta, hanem sok-sok csórt bántott. Fiatalemberként az háborított fel a „csúnya beszédre”, hogy nem lehetett beszélni a szexualitás nyelvét, nem lehetett sem nyíltan, csak metaforikusan beszélni magáról a szexualitásról, holott az embernek az egyik legfontosabb élettére, a szerelemnek elengedhetetlen része a szexus, és nem (csak) metaforikus szinten. Mikorra ez a beszédmód lehetőségessé vált, akkorra már átalakult számomra a szexushoz, a szexualitáshoz való irodalmi viszony. A szexualitás mint lefelé tartó lelki folyamat jelenik

meg utóbbi munkáimban, nem mint az örömszerzés forrása, inkább a kapaszkodás egyik módozata, az életbe való kapaszkodásnak a lehetősége, ami görcsökkel jár, ami fájdalom- okozással jár, ami fájdalomkapással jár. Tehát a szexualitás egészen más hangoltságot kap mostanság bennem.

Erotomantikus nocturne, ilyen és hasonló dolgokat írtam régebben, ezekben nagy szeretkezések vannak kitalálva, megörökítve és leírva, az *Új Symposion* pornó-számában még pornóverssel is szerepeltem. Nem esett nehezemre, ez is egy műfaj. *Papírvárosom* hőstől viszont, akit tévesen sokan az alteregómnak tekintenek, merthogy iszik, csajozik és hát rettentő ronda, rossz életet él, elhatárolom magam (ráadásul, terveim szerint meg is hal a mű végére, ám én szeretnék még élni tovább). Az én hőszám, amikor reggel, másnaposan rosszul lesz a fáradtságtól, a kimerültségtől, a magánytól, a csalódástól, az idegességtől, mindentől, amitől ember rosszul lehet, akkor teste dőlni kezd a tus alatt és kétségbeesve körülnéz, vajon mibe kapaszkodhatna meg, végül a saját nemi szervébe kapaszkodik bele, úgy zuhan el. Ez már, ugye, nem a szexus, ez már valami teljesen más, és azt gondolom, ez a sokfajta előkészület elvitt most oda, hogy az a bizonyos szexualitás a magánynak, az árvaságnak, a kiszolgáltatottságnak, és mondom, az életbe való kapaszkodásnak az egyik, ha nem az egyetlen formája.

Kell néhány fogódzó az embernek az élethez, és hát ez az egyik, de már nem önmagáért működik a szövegekben, nem azért működik, hogy megmutassa, milyen virtuózan tudom leírni, a lepedő akrobatái miként ügyködnek.

Nem vagyok úgy számon tartva, hogy a szövegeiben nagyon humoros költők közé tartoznék, emiatt nem is értettem, miért hívtak meg a békéscsabai *Líra-humor fesztiválra*. Udvarias ember lévén azonban elfogadtam a meghívást, arra gondolva, majd lemondom előtte pár nappal a programot, azzal, hogy beteg vagyok. Így is történt. Két nappal a fesztivál előtt szépen lemondtam. Írtam egy levelet Elek Tibornak, a *Bárka* főszerkesztőjének, aki a bulit szervezte, hogy beteg vagyok, nem tudom elvállalni a fellépést, különben nagyon jó verset írtam volna, most fejezném éppen be, ha. Másnap válaszul megérkezett Elek főszerkesztő telefonja, aki alapos főszerkesztő, s részletesen elmondta, előző nap mit csináltam, hol jártam, hol láttak kivel beszélgetni, kivel inni, mintha átlátott volna téren és időn; azaz, szerinte semmi nem utal a betegségre, tessék megírni a verset. Erre összeszedtem magam, de hát olyan sok humoros nem jut eszébe az embernek, ha humoros akar lenni, így elhatároztam, mivel színházban dolgozom, kölcsönveszem a szakmát, csinállok egy képmutogató játékot, s létre is hoztam ott a gyulai vár színpadán. A képmutogató annyiból állt régen, hogy egy vásznat letekert a bábművész, arra rá volt festve egy csomó jelenet a műből, amit előadni készült. Egy pálcával böködte a képeket, itt jön a Jancsi, itt jön a Pista, vagy éppen a Jancsi és a Juliska, emitt a boszorkány, a Piroska, az Iluska, szóval efféle képmutogatót gondoltam ki Arany János *Családi kör* című művéből *Családi kúr* címmel.

A férfi-nő kapcsolat említett konstrukciós megoldásainak köszönhetően megy végbe a beszédpozíciók, testi pozíciók, praktikák kontemplatív szétválasztódása, felcserélődése és dialogizáló egymásbajátszása. Közben pedig a líra/próza/drámanyelv elemi hangzáslehetőségeit próbára tevő szövegek ritmikai tagolódása, akusztikai váltásai, szólam szerkezeti áthelyeződései radikálisan kiélezzik a szerelem romantikus ábrándjának és vaskos realitásának ellentétét.

Ezt a kérdést, azt hiszem, részben már megválaszoltam. Számomra mindig nagyon fontos volt a férfi-nő kapcsolat megérezkítése, körbejárása a szövegekben. Talán azt is mondhatom, hogy ott jártam körbe ezt a kapcsolatformát, nem az életben. Nem vagyok önanalízáló alkat, nincsenek hosszú távú elképzeléseim, nem elemzem a cselekedeteimet abból a szempontból, hogy milyen következményekkel járnak. Így volt ez a szerelemmel, a nőkkal kapcsolatban is. Mint említettem, alapvetően romantikus alkat vagyok – az életben is. Amikor tehát szerelemmel foglalkozom, vagy a szerelmi érzés makettjén bütykölődöm, nem kerülhetem ki ennek az ábrándformáját sem. De ha azt mondtam, szerelmes típus vagyok, akkor azt is el kell mondjam, hogy a szerelemből megírni csak a veszteséget, a roncsolódást, az elárvulást, elmagányosodást tudom. A veszteséget, kell újra kimondanom. Persze, egészen más szinteken és tónusokkal jelentkezik ez a különböző műnemekben és műfajokban, melyekben megszólalok ez ügyben. Leginkább a hangjátékaimban voltak jelen a szerelem lírai elemei. Ma már nem nagyon írok hangjátékot, lehet azért, mert a lírai szerelem, mint olyan, távolabb húzódott az életemtől. A versek képviselik a legösszetettebben azt a fajta szerelem-élményt, amit én át tudtam és tudok élni, hiszen az első szövegektől mindmáig valamilyen (meghatározó) formában jelen van a szerelem, a férfi-nő kapcsolat a köteteimben. Itt azonban nem feltétlenül megélt élmények transzponálásáról van szó, amint azt sejteni, mi több, tudni szokták a rólam, műveimről beszélők (lásd visszamenőleg, beszélgetésünk elején a legendagyártást). A szerelem-élményt is lehet, sőt, kell is fikcionálni, konstrukcióvá emelni, azt formálni, alakítani, működtetni, működésképtelenné tenni. Amikor a leginkább szerelemről szóló könyvem megjelent, többen feltették a kérdést, hogy mikor váltam el. Ezen persze mosolyogtam, mert szó sem volt ilyesmiről, de a versek azt sugallták, hogy egy kapcsolat széttörését, eltöredezését örökítik meg. Megint mások arról beszéltek, hogy a harminchárom elégia legalább harminchárom nőt és ugyanennyi szerelmet takar, leplez, vagy éppen takar ki, fed fel. Pedig egy és ugyanaz volt a tárgy valamennyi szövegnek, és ez nem nő volt, hanem egy érzés, amit sokféle-képpen igyekeztem tárgyiasítani. Megint más a helyzet a drámákkal, ahol a szerelem talán a leghidegebb és legvadabb formákban jelentkezik. Ha szerelem az még. Beszéljünk testiségről. Baszásról. Nem tudom, hogyan és miről. A *Romokon emelkedő ragyogás* című drámámban tudtam talán legérvényesebben és legegyetemesebben megfogalmazni azt, amit én a szerelemről, testiségről, nő-férfi, férfi-nő kapcsolatáról gondolok. És amit a nyelvről gondolok ehhez kapcsolódóan. Ebben valami olyasmi fogalmazódik meg, hogy minél inkább felöltöztet bennünket a létezhetőségünk, gondolok itt javakra, kényelemre és az ebből fakadó előnyökre, szabadságra és szabadosságra, azzal arányosan romlik meg a nyelvünk, a szerelmünk, a szexualitásunk, tehát a lelkiünk, vagy a lényegünk. Jeleneteken keresztül romlik a díszlet és a jelmez, mint az életminőség jelzése, az operai díszítettségű és ízléstelenségű lakástól a nyomortanyán át a kopár „sziklás tájig” jutunk el. Ugyanakkor, ezzel fordított irányú folyamat indul el az érzések és a szexualitás, színpadról lévén szó, a nyelvi kiteljesedés irányában: amíg a két szereplő csak makogni-vakogni tud a nyitó-jelenetben, és párzani, ha a görcs elkapja őket, addig a végső jelenetben – igaz, vakon és a nyelvi kifejezés felső határain megsemmisülve – a szerelem teljességét, az odaadás és egymásba olvadás tiszta aktusát tudják megélni.

Aki áttekinti munkásságodat, előbb-utóbb fel kell fedezze a muzikalitás elvének jelentőségét, a zenéhez fűződő viszonyod összetettségét. Emlékszel a zenével kapcsolatos első emlékeidre?

Nagyon fontosak voltak. Nekem egyszerű szüleim vannak, volt és van, édesapám kubikos volt, amíg élt, édesanyám pedig téglagyári munkás, egyiküknek sem volt módja arra, hogy sokáig iskoláztassa magát, viszont engem egy zenei általános iskolába írtak be, hogy tanuljak zenét. Apám vőfély volt, szeretett dalolni, lehet, hogy innen volt meg benne az igény, a kényszer, hogy vigye a fia valamire az életben. A zenei általános iskolában hangszerrel kellett tanulni, engem hegedülni írtak be. Nos, ha valaki tehetségtelen volt hegedűből, az én voltam. A legegyszerűbb nótát kellett elhúznom, az *A szennai lipisen-laposton* kezdetű valamit, és hatszor kaptam egymás után nulla pontot a teljesítményemre, pedig a dal majdnem üres húrokkal megy, de még ezt se gyakoroltam, a kezem sem állt rá, sőt, ráadásként egy vasdarabbal ütötte a tanár a kezemet, Husztinak hívták, nagyon utáltam. Őt is, az óráit is, a hegedűt is. Húztam, vontam, s amikor kijöttem az iskolából, az volt az első, hogy földhöz vágtam a hegedűt tokostul. Aki hegedült valaha, tudja, a hangszernek azonnal annyi volt, legalábbis a hangolásnak. A következő órán vittem a Husztinak a hegedűt, hogy elhangolódott, nem tudtam gyakorolni...

Ez így persze tarthatatlan volt, szerencsére a bátyám eltörte a kezemet, és amikor levették a gipszet róla, azt hazudtam a szüleimnek, nem tudok hegedülni, mert nagyon fáj a könyököm. Ha húzom, nagyon fáj. Akkor beírtattak tangóharmonikázni, mert az volt a divathangszer akkoriban. Na, most egy hatalmas tangóharmonikát kellett az ölembe venni, húzni-vonni kellett, de nem szabadott nézni a billentyűket. Szerencsétlenségemre annak is vaslapocskája volt, úgy látszik az abonyi zenetanárok értettek az okításhoz, a helyes kéztartás kialakításához. Akkor édesanyámnak mondtam, hogy nekem nagyon bántja a könyökömet ez a hangszer is, olyat adjon nekem, amit nem kell húzni-vonni. Mondta, legyen fuvola, azt viszont tartani kell, szóval végighaladtunk a hangszereken, és maradtunk a dobnál, mert a dobverő könnyű, csak ütögetni kell vele. Elvégeztem egy jazz-dob iskolát meg egy művész-dob iskolát, ahhoz affinitásom volt, állítólag nagyon tehetségesen doboltam, járt kezem-lábam, benne voltam az abonyi fúvószenekarban, benne voltam az abonyi szimfonikus zenekarban. A fúvószenekar azért szép, mert belül tudod hallani azt az irdatlan mennyiségű hangszert bőgni, ordítani. Nekem cintányérozni kellett, meg nagydobolni és kisdobolni, ezek nagyon szép pillanatok voltak. A szimfonikus zenekarban unatkoztam, például mindössze egyetlen pergetésem volt Kodály *Háry János*ának az intermezzójában, így mindig elfelejtettem belépni a pörgetéssel. Gyerek voltam, elbambultam, lemaradtam. Egyetlen, egyetlen egyszer pergettem a megadott időben a dobot, amikor a rádió felvette az abonyi szimfonikus zenekarral ezt a Kodály-darabot, vissza akartam hallani a művészetemet a rádióban, de egyenes adás volt, így soha az életben nem hallottam vissza dob-művészetemből semmit. Pedig irgalmatlanul pergettem...

Komolyabbra fordítva a dolgot, az alapokat megkaptam szerencsére, dobolni ma is tudok, a ritmusérvék maradt, a vershez azért valami ritmusérvék nem árt, ha van, s én hálát adok az Istennek, hogy doboltam, mert minden ritmus könnyen megy belém és át rajtam, mindenfajta kötött, szabad forma simán működik a kezeim között.

Valamikor egyetemista koromban, ötödéves voltam, ki kellett menni részképzésre Moszkvába. Akkor elképesztő mennyiségű művészlemeztem, elsősorban mert fillé-

rekbe került, s mivel nem jártam be az egyetemre, történt, hogy valami bekattant az agyamban, talán a sok emberpoloska miatt, talán, hogy egyfolytában verekedtek az oroszok az utcán, talán amiatt, hogy egyszer kinyitottam a kollégiumi szobám ajtaját, és egy levágott emberi fület láttam meg fityegni az ajtón, tiszta vér volt az egész bejárat; besokkoltam, bezárkóztam a szobába, nem mentem be az egyetemre, csak vizsgázni, egész nap otthon ültem, nem voltam hajlandó kimozdulni, megállás nélkül zenéket hallgattam. A kattant ember kicsit érzékenyebb, a szerkezetekre oda tudtam figyelni, akkor írtam meg az *Ének a napon felejtett hintalovat*, akkor írtam monodrámát *Sakk-bástya* címmel, folyton egy pontot néztem a szobában, s az mindig ezüst színűvé vált számomra. Néztem azt az egy pontot, s attól a szoba is teljesen ezüstté vált, s egy idő után rájöttem, hogy az ezüst szoba kiváló helyszín egy abszurd drámához, megíródott életem első darabja. Teljesen abszurd volt a helyzet, minden ezüstben ragyogott, nem láttam a kilincset, nem láttam semmit, de megírni láttam ezt a drámát. Ekkor kezdtem el foglalkozni a zenei szerkezetekkel. Itt kell megemlítenem, sok helyen megemlíthetném, Baka Pistát, aki viszont hozzám képest profi zenehallgató volt, mert én sokkal többet csavarogtam, bolyongtam, ez később volt, természetesen, ő viszont bele tudott ülni órákat a zenébe. Mahlert neki köszönhetem, többek között. Egy csomó olyan zeneszerzőt hallgattam akkor, csomó olyan zenét, amit később beledolgoztam a szövegekbe, tehát a zenei szerkesztés nagyon fontossá vált számomra. Nemcsak a vers zenéje, hanem magának a szerkesztésnek a zenére építése. Főmotívum, mellékotívum, jönnek, elválnak, átváltak egymásba a szólamok. Ha az ember ért hozzá, akkor hallja ezt a zenét, tehát a versek is tudnak egyfajta zenedarabok lenni, ha jó formában van az ember, meg is tudja őket írni.

A hangokkal, a hangzásokkal, a csennel kapcsolatos kísérleti eljárásaid nemcsak e sokszínű viszony rétegzettségéről tanúskodnak, hanem feltárják a különböző ritmusszerkezetek működési mechanizmusait, a műfaji átjárhatóságot, sőt egymásra építik a téma és variáció, a motívumkeringés szerkeszt(őd)ési sémáit, a mozgás, a tánc szemiotikájának rokonjelenségeit. Legújabb köteted (Dünnögés, félhangokra, Kortárs Kiadó, Budapest, 2006) például olyan sokszínű és termékeny nyelvjátékot érvényesít, amelyben a félhang zenei tanulságainak levonása révén a morfondírozás és a jus murmurandi teljesen új poétikáját hívod életre.

Nem vagyok valami szorgalmas író. Azt mondják, nagyon sokat írok, de egyáltalán nem érzem azt, hogy szorgalmas lennék. Sokat dolgozom, az igaz. És amikor most eljött a József Attila-év, nyilván nagy megbecsülés volt számomra, hogy sorra megkerestek versért a szerkesztőségek, jelesül Olasz Sándor főszerkesztő, s ugye én éppen a *Tiszatáj*nál indultam. Természetesen a *Tiszatáj*at azóta is szeretem. Viszont nem szeretem az évfordulókat. Már akkor tudtam, hogy amikor azt mondtam neki, megírom a kért verset, nem fogom megírni. Ám nem mondhatom neki, épp neki, hogy nem írom meg, mert akkor lehetségesen megkérdezi, miért nem írom meg, s az, hogy nem szeretem az évfordulókat, az nem válasz egy főszerkesztőnek. Tehát azt mondtam, meg fogom írni, s természetesen nem írtam meg, nem küldtem el a megadott időre. Valamikor április közepén csörög a telefonom, és azt kérdezi Olasz főszerkesztő úr, hol van a vers? Hol van már április, mondom én. Na és, nekem nem csak áprilisban kell, hanem májusban is az a szöveg, amit megígértél. Azt mondtad, írod. Írom, írom, persze, hogy írom. Akkor a májusi számban jön. Teljesen meg voltam löve. Kétszer ugyanazt az ígéretedet nem szegheted meg, elkezdtem

hát töprengeni, s az az egy sor jutott eszembe, hogy „József Attila, én meg akarok halni.” Nos, ez nem egy nagy sor, valljuk be. Ebből nem lehet életművet felépíteni. Még egy verset se... Azóta meg is változtattam ezt a sort. Gondoltam, ez így jó, meg a libacomb, valahogy el lehetne kezdeni a szöveget, elkezdtem, és egyre jobban tetszett. Előjöttek bennem József Attila-motívumok, amiket belerakok torzítva vagy úgy egészben a magam szavai közé, teljesen más szövegek környezetben, az én világomban, az én életemben, az én sorsomban kezdem el működtetni őket.

Tulajdonképpen ezek nem idézetek, nem is vendégsorok, hanem az életemnek az átértelmezései, a szövegeimnek az átértelmezései. Gellert kapnak tőlük a szövegeim, azért van ez a félhang-kiszólás, mert egy picit módosítom csak az átvételek jelentéstartalmát, konnotációs mezőjüket, ők meg megteszik ezt az enyémmel. Tehát megírtam ezt az egy szöveget, amit a főszerkesztő úr nagy megbecsülésre a lap élén hozott, aminek külön örültem, s mert úgy éreztem, jó a szöveg, ezt olvastam fel egy kecskeméti felolvasáson. Akkor a *Bárka* főszerkesztője, aki a felolvasáshoz kapcsolódó beszélgetést vezette, azt mondja, miért nem nekik adom oda, miért a *Tiszatáj*-ba. Jólesik ez egy szerzőnek, hú de jólesik. Hát azért, mert az Olasz kérte, de tudod mit? Majd írok neked egy másikat. Á, hülyeség, nem tudsz írni egy másikat. Nem tudok? Én nem tudok? Én ne tudnék? A derék alföldi embernek a gőgje csapott belém, és megírtam a *Bárkának* is ugyanezzel a technikával egy másik szöveget. A *Bárka* is hozta a verset, ugyanabban a hónapban, ugyancsak elől. És akkor azt mondtam magamnak, hát ha ez ilyen jól megy, akkor ezt nyomjuk még kicsit. Persze nem nyomtam, vártam, vártam, vártam. És valamikor ősszel megint visszavolvastam magamnak a két darabot, s úgy éreztem, az anyagban több van. Szóval a két-tőben már van annyi, hogy körbejárjam a magam számára ezt a dolgot. És ami nem fordult elő velem évek óta, hónapokon keresztül csak ezen a versen, ezen a cikluson dolgoztam. De úgy, hogy van nekem egy kis kézi masinám, pda, azt tudja, amit a nagy számítógép, írsz valahol valamit, hazamész, rádugod a nagyra, akkor szinkronizál, s dolgozhatsz tovább. Nos, ezen írtam, villamoson írtam, metróon írtam, utcán írtam, megálltam, javítottam, tovább mentem, teljes bódulatban éltem, írtam és megkomponáltam tizenháromat. Hozzákezdtem ugyan a tizennegyedikhez, de éreztem, ez már nem kell. Hiába volt szép, hiába volt az is jó, nincs tovább. A tizennegyediknél, nem tudom, milyen megérezéstől indítva, öt versszak után azt mondtam, megvan, ennyi volt, ennyi volt bennünk, ezt ne nyomjuk tovább, mert megunjuk, belehalunk és elpusztítjuk az egészet. Mikor kész volt a szöveg, Mátis Lívia, a Kortárs Kiadó igazgatója azt ajánlotta, köteté formálná a *Költészet napja* alkalmából, ami megint komoly öröm volt.

Bár én nem szeretem, ha összecsiszúznak a kötetek, tehát jó lett volna még várni ezzel a következővel, elfogadtam az ajánlatot. Legnagyobb meglepetésemre Kovács Péter barátom, akinek munkásságát a magyar festészet csúcsteljesítményének tartom, azt mondta, nem kész művét adja a kötethez, hanem csinálna hozzá egy borítót, annyira közel érzi magához ezt a tizenhárom verset, sőt, csinál 13 rajz-továbbgondolást a 13 darabhoz. Úgyhogy az egész furcsa és gyönyörű vállalkozás lett. És ezek a félhangok, remélem, átjönnek majd az olvasóknak.

Köteteid markáns képet rajzolnak bizonyos eruditív referenciákról, fontos előképekről, művészbarátokról, alkotótársakról, akik kiemelkedő szereplői univerzumodnak. Kiket említenél legszívesebben?

Az első nagy élményem a költészetből apám, természetesen az apám volt. Vőfély volt, és én vele jártam a lakodalmakba. Olyan vőfély volt, aki átírta a lakodalmi rigmusokat, tehát költő-ember volt – derekamig érne, ha élne –, óriásira tudott nőni, mikor mondta ezeket a szövegeket. Tulajdonképpen történeteket talált ki, azokat mondta. Aztán, mint említettem, az egyetemen Ilia Mihály személye és szemlélete hatott rám, aki gyakorlatilag pályára rakott egy-két határozott mozdulattal, és aztán onnantól kezdve remélhetőleg már kevesebb mozdulatot kellett tenni neki, de azért ezeket is megtette. Hatással voltak rám Nagy László és Juhász Ferenc, az indulásomkor. Legnagyobb hatással a költők közül talán Ady Endre volt. Pályatársak közül Baka István volt az, akivel itt hosszú és jó életet éltünk meg veszekedtünk meg, aztán Simai Miska, aki szeretetteljesen megveregette az ember buksiját, hogyha bemerészkedett a *Kincskereső*be. Géczy Jánost említeném, akivel sokat csi-szoltuk egymást meg magunkat. Aztán nem is tudom megmondani, voltak-e vagy vannak-e még olyanok, akik fontosak. József Attilát folyton emlegetik velem kapcsolatban, s azt gondolom, a dünnögés-kötet majd valamit visszajelez arról, mi is az én kapcsolatom József Attilával, mert hát rengeteg művemben jelenik meg így vagy úgy, ám így vagy úgy mindig valami gelleres formát kap. Végigolvastam a teljes József Attilát, azt a nagy böhmöt, amit kiadtak újra, és a *Szabad ötletek jegyzékét* is. Nem volt mindig nagy élmény, megvallom férfiasan, így a keseredő férfikorban, de nagyon nagy költőnek tűnik visszaozvasva, viszont állítom, mégsem volt akkora hatással rám, mint például Ady, bár Jankovics József irodalomtörténész és Tanár ezt vadul cáfolja és megmosolyog, amikor ilyeneket mondok.

Azt gondolom, most vagyok abban a korban, amikor nem nagyon hat rám senki, illetve semmi. Elolvasom mások műveit, becslöm mások műveit, de nem nagyon tudok hova, sehova sem tartozni. Lehet, emiatt is van, hogy én nem vagyok már egyik írószövetségben se benne, sehol sem vagyok én senki.

Nem ejtettünk még szót a műfordításról, arról a kulturális praxisról, amelyhez több szállal kötődsz.

Hm. Hogy is kerüljem ki azt, amit most állítottál, úgy, hogy magam ne kerüljek ki rosszul az állításból. Mondhatni, benne maradjak... Ehhez a kulturális praxishoz, melyről beszélsz, valójában egyetlen szállal sem kötődöm... Bár kötődnék... De nem. Régebben ugyan fordítottam pár verset, mi több, egy Gennagyij Ajgi-kötethez legalább egy tucatnyit magyarítottam, de ez minden, és még nem kötődés. Nem fordítok, nem is érdekel a fordítás, mint munka, nyelvhasználat vagy egyéb alkotási forma, lehetőség. Más alkat vagyok, vagy az is lehet, a miatt nem vonz a lehetőség, mert a magam munkáit sem tudom jószerevével elvégezni, nem még a másokéval pepecselni. De azért elmondok egy történetet, hátha élénkül az előbbi, kissé hervasztóra sikeredett műfordító kép(em).

Pár évvel ezelőtt, talán Tóth Éva költő és műfordító kitüntető figyelmének köszönhetően, meghívtak Moszkvába, egy műfordító tanácskozásra. Mivel régen jártam arrafelé, és szerettem volna újra látni a várost, elvállaltam a részvételt, gondoltam, majd figyelek, tanulok, magyarul bliccelek egyet-kettőt, aztán barangolás a városban, emlékidéztetés, úlica Koszmonávtov, ilyenek. De a tanácskozáson már az első napon azzal kezdték, hogy megkérdezték, mikor akarom tartani az előadásomat. Nem akarom semmikor tartani, tartottam el magamtól az invitálást. De nem úgy van az, erősködtek, itt mindenkinek meg kell nyilvánulnia, és a résztvevőket határozottan érdeklí, miben és miként látom én a mű-

fordítás jelenét és jövőjét, s ebben a jövőben a műfordítókét. Szerényen határoltam el magam újra meg újra a felkínált lehetőségtől, de az utolsó napon, meglepetésemre, a nevet hallottam, és azt tapasztaltam, hogy kiszóltattak a pulpitusra. Ha már szólítottak, mentem, és az asztalig tartó úton az jutott eszembe, mondhatom, igen nagy kétségbeesésben voltam, hogy a műfordítás és az internet kapcsolatáról fogok beszélni. És beszéltem. Nem részletezem, de valami olyasmi csacsiság volt a tétel, hogy az internet kifejlett korában, amikor ráadásul mindenki több nyelvet tanul már és tud, amikor egy-egy mű egyszerre és azonnal olvasható, ha a szerző kiengedi a gépéből, a világ összes pontján, nem lesz szükség műfordításra, így aztán műfordítókra sem. Tehát, vontam le a konklúziót fél óra verejtékezés és parttalan ésrángás után, a műfordításnak, mint fölösleges közvetítő rossznak, meg vannak számlálva a napjai. A hatás leírhatatlan volt. Kézerdő emelkedett a magasba, még a velem együtt érkező társaim is szükségesnek tartották elhatárolni magukat tőlem. Egyet nem vettem figyelembe, amikor a nagy blöff-beszédet kiötlöttem, hogy velem szemben csak és kizárólag műfordítók ültek, akik eddigi és további életüket erre a szakmára tették fel. Enyhén szólva gáz volt.

A tanácskozásnak azért köszönhetek valamit: egy olyan kiváló ember és műfordító barátságát, mint M. Nagy Miklósét, akivel akkor körbebolyongtuk Moszkvát, és akivel azóta is időről-időre le tudunk és akarunk ülni a Cinema-kávézóban egy-egy fröccs mellé, hogy ebben a szétszakadó és egyre jobban elgennyesedő, elvarasodó világban nem nagy dolgokról, csak az életünkről és az irodalomról beszéljünk.

Végül elérkeztünk azokhoz a szerepkörökhöz, amelyekben szintén határtalan könnyedséggel mozogsz, a tanárhoz, a színházi szakemberéhez, a lapszerkesztőéhez, a tévés műsorvezetőéhez, a feltörekvő tehetségek patrónusáéhoz, és még sorolhatnám. Mind-egyik működik pillanatnyilag is?

Nem mind működik. Tanítani tanítok, három helyen is, a Dayka Margit báb- és színészképzőben, a Théba színészképzőben és az Iparművészeti Egyetemen. Mindenhol dramaturgiát, drámatörténetet, drámaelméletet, hol mit kell tanítanom. Régen középiskolában tanítottam, ott nagyon szerettem tanítani. Az nekem szívügyem volt. Sok iskolában tanítottam, legjobban az egészségügyi szakközépiskolában szerettem tanítani, mert ott nyolcszáz lány volt, egyfolytában és egész évben körülöttem, kényeztettek. Aztán egy út- híd- és vasútépítő szakközépiskolában már nagyobb küszködés volt tanítani, mert ott nagyon sok fiú volt, mindig harcoltak velem. Kísérleti iskolában is tanítottam, a Zsolnai-féle kísérleti iskolában, de ott én kakukktojás voltam. Mikor Zsolnai megkeresett, hogy tanítsak nála, egyszer találkoztunk valami házibulin előtte Géczinél, mondtam neki, ne haragudj, én egyetlen sort sem olvastam még abból, amit írtál, nem tudom, mi a Zsolnai-módszer, akkor hogy menjek én oda tanítani. Azt mondja a mindenki tanár ura, az a Zsolnai-módszer, hogy nálam tanítasz. Mondtam, ha nálad tanítok és az a Zsolnai-módszer, akkor mindent tudok, megyek. Három év alatt végigéltem a Zsolnainak, akit egyébként nagyon tiszteltem, az összes örültségét, volt olyan, hogy tizenkettő igazgatóhelyettes volt az iskolában és kb. tízen tanítottunk. Tehát mindenkire jutott legalább egy igazgatóhelyettes. Én még ezt is túléltem, ezt is elnéztem neki, majd eljött egy pillanat, amikor azt mondtam, figyelj ide, én fölmondok, azt mondja, jól teszed, mert én mondanék föl neked. Miért mondanál föl, kérdeztem, azt mondja, mert nem vagy idevaló. Mégsem jó a Zsolnai-módszer? Vagy én nem vagyok jó? A Zsolnai-módszer jó, mondja, te is jó vagy, de együtt nem jó a kettő. Így aztán

elmentem egy alapítványi iskolába tanítani. Ott meg azt tapasztaltam meg, miként lehet lenyúlni, kiszedni a pénzt egy iskolából. Elképesztő pénzeket tesznek zsebre ezekben az alapítványi iskolákban, néha a leggusztustalanabb, legmocskosabb módszerekkel, és azt mondtam, soha többet nem megyek vissza tanítani. Ezek a mostani tanítások, ezek a színészképzők, meg az iparművészeti egyetem oly kevés pénzt jelentenek, és olyan sok elfoglaltságot, hogy szégyelleném most elmesélni, de ha az ember elkezdte, akkor csinálja végig, a diákok miatt a kurzusokat. Mindig a diákok miatt tanítottam.

Tévé? Duna TV, műsorvezető. Szerettem csinálni, holott nem vagyok tévésztár vagy tévés alkat. Hát így néz ki egy műsorvezető? Fél évig ellenálltam, mondtam, nem élek olyan rendszeres életet, hogy ezt csináljam, másrészt meg hát ugye, minden egyéb alkalmatlansági baj van. Szakály Sándor, akkor ő volt az elnökhelyettes, kötötte az ebét a karóhoz, hogy addig ő nem indítja el a műsort, míg el nem vállalom. Vállaltam. Aztán meg úgy belejöttem, a végén szerettem is csinálni. Rútul vágta ki onnan, a legcinikusabban, a legaljasabban rúgtak ki bennünket. Velem nem is közölték, hogy ki vagyok nyomva, még csak meg sem üzenték. Pedig szívügyem volt a *Gong*, fiatal festők csinálták meg művészek és nem művészek, olyan operatőrök, akik szerették a munkájukat, kiváló hangmérnökök, nagyon jó csapat verbuválódott a vállalkozás köré, és valamennyi műsorunkból közös műalkotást akartunk csinálni. De hát a Duna TV új elnöke azt mondta, állítólag, mert velem nem beszélt, hogy ez a műsor nem elég magyar, én folyton kádban fetrengve konferálok fel az interjúkat... Így aztán a tévés karrierem kútba hullott. Lett lökve...

Előtte volt még egy tévés-próbálkozásom, akkor is hívtak, hogy egy beszélgetős műsort vezessek és szerkesszek. Talán *Magyar Szalon* volt a címe. Egy szám erejéig vezettem és szerkesztettem. Történt ugyanis, hogy a főszerkesztő bejött éjszaka a vágáskor, és azt kérdezve tőlem, hányszor hangzott el Konrád György neve a műsorban? Mondtam, kétszer hangzott el a Konrád neve, erre megkérdezte, hányszor hangzott el a Csoóri Sándor neve? Mondom, a Csoóri neve egyszer. Azt mondja, akkor az egyik Konrádot vágassa ki. De, makogtam, enyhítendő, volt egy Németh László is. Azt mondja, rendben van; akkor mérje meg, hogy Hazai Attila szereplése mennyi idő és Tóth Erzsébet műsora mennyi idő. Mi okból mérjem meg? Mind a kettőnek másodpercre meg kell egyeznie. Ezt mondták a Magyar Televízióban. Éppen nekem, aki azt szerettem volna, hogy mindenki szót kapjon a műsoromban, aki arra érdemes, innen-onnan, és mindenholnan voltak is emberek. Akkor mondtam, oké, nem mérem, nem húzok, megvágjuk a műsort úgy, ahogyan én jónak látom, és holnaptól kezdve nem dolgozom itt. Szóval ezek rövid karrierök voltak, véresek, bár könnyednek látszottak.

A fiatalok fölfedezésének kényszere máig működik bennem, van egy *Új Látószög* sorozata a *Kortársnak*, azt csinálom. Folyóiratom nincs, amikor volt folyóiratom, akkor, örömmörmre, mindig nagyon sok fiatal tudtam bemutatni. Mikor a *Kortársnál* versszerkesztő voltam, legalább száz fiatal mutattam be pár év alatt. Közülük került ki a mostani irodalom élhada. Csak szegedieket említve, a Kurdy-Fehér, a Háy, a Darvasi, de nagyon sokan indultak ott, amikor a fiataloknak nehéz volt bemutatkozni. Szerettem a *Szivárványt*, Mózsisival, Jankovicsal, Szűgyi Zolival szerkesztettük, de megszűnt... most nincs lapom, és azt hiszem, nem is lesz már soha az életben...